

УДК 001:929:636.082(477)

СПРАВА ВСЬОГО ЖИТТЯ

Кунець В. В., к. і. н.
Інститут тваринництва НААН

У цьому році виповнилось 120 років від дня народження видатного вченого в галузі селекції та розведення тварин, члена-кореспондента УАСГН, Заслуженого діяча науки і техніки УРСР, доктора сільськогосподарських наук Олександра Юхимовича Яценка. Основними напрямками наукової діяльності вченого було вивчення і розробка методів удосконалення існуючих і створення нових порід великої рогатої худоби, організація наукових досліджень та впровадження новітніх розробок у виробництво.

Народився майбутній вчений 20 січня 1898 р. в с. Говтва на Полтавщині у селянській родині. Як пише про себе Олександр Юхимович: «Родители мои – крестьяне-бедняки. До революции работали по найму у кулаков и помещиков: отец – кузнецом, мать – дояркой. Земли, усадьбы, дома и другого имущества родители не имели». З невідомих причин, Сашко жив у свого дядька селі Говтва – безземельного селянина, допомагав йому по господарству та навчався у місцевій школі. Після закінчення якої, у 1914 р. вступив до Градіжської вчительської школи, яку закінчив у 1916 р. та отримав фах «вчителя початкової школи».

Батько помер у 1918 р., коли малому Сашку виповнилося лише 10 років. Мати працювала старшою дояркою та, згодом, завідуючою молочною у радгоспі, але тяжко хворіла і пережила чоловіка лише на 6 років.

У 1917 р. Олександр був «досрочно призван в стару армію та отпрален на юго-западний фронт русско-германской войны, где и находился рядовым инженерного полка до момента демобилизации в 1918 г., согласно приказа Главковерха. В белых и желтых армиях не служил».

Після демобілізації працював в радгоспах Кременчукського округу та обіймав одночасно декілька посад – помічника завідуючого радгоспом та конторщика, а також голови робочому Обознівського радгоспу.

У 1921 р. був призваний до лав Червоної армії спочатку у ранзі червоноармійця, а потім - квартирмейстера 23-го окремого батальйону РСЧА. Після відправки у 1923 р. у запас армії, працював помічником завідуючого, а згодом завідувачим Милovidівською агробазою тваринно-зернового напрямку.

У цьому ж році Губкомом Союзу був переведений у племгосп «Жовтень» НКЗ УСРР, який розводив сіру українську худобу, де працював помічником зоотехніка та секретарем робочому. Тут же був членом Сільради с. Обознівка, висунений колективом племгоспу «Жовтень», головою Культкому та Правління робочого клубу, завідувачим лікбезу.

У 1924 р. Кременчукською організацією профсоюзу «Робземліс» був направлений на навчання до Харківського сільськогосподарського інституту, який закінчив у 1928 р.

Під час навчання у виші був обраний членом Харківської столичної міської ради (1926–1927), а також керував профшколою для робочих та службовців учбово-дослідної ферми інституту.

Після отримання фаху «агронома-зоотехніка» юнак відразу вступає до аспірантури Південного інституту молочного господарства (нині – Інститут тваринництва НААН), яку закінчив у 1930 р. та отримав кваліфікацію «старшого наукового співробітника з селекції та розведення сільськогосподарських тварин». Поєднував навчання в аспірантурі (1929–1931) з роботою в Українському кооперативному тваринницькому центрі «Добробут», де займав посаду старшого фахівця з племінної справи.

У 1931 р. молодого вченого призначають на посаду старшого наукового співробітника відділу селекції та розведення Південного інституту молочного господарства та завідуючим Харківським опорним пунктом, а також запрошують читати лекції з тваринництва у Інституті заочного навчання НКЗ УСРР.

За період з 1932 по 1937 рр. його зараховують доцентом кафедри тваринництва Вищої комуністичної школи (нині ХНСГУ ім. Василенка), де за викладацьку роботу був відмічений званням ударника. У ці роки працював в Українському інституті експериментальної ветеринарії та зоотехнії (1934–1935) на посаді завідуючого відділом селекції та розведення.

З 1935 р. та до кінця життя працював в Українському науково-дослідному інституті тваринництва на посаді старшого наукового співробітника, а з 1939 по 1953 рр. – заступником директора з наукової частини та завідуючого відділом селекції та розведення.

У 1953 р., у зв'язку з погіршенням стану здоров'я, звільнився за власним бажанням від обов'язків заступника директора, але до 1970 р. працював завідуючим відділом великої рогатої худоби, а потім до кінця життя – на посаді наукового консультанта. За цей час вчений провів низку досліджень, спрямованих на вивчення та якісне поліпшення племінних ресурсів УРСР, займався розробкою методичних питань з племінної справи.

З 1936 по 1940 рр. очолював експертну комісію з великої рогатої худоби при Харківському обласному виставковому комітеті на громадських засадах.

У 1938 р. Олександр Юхимович захищає кандидатську дисертацію у Московському зоотехнічному інституті.

О. Ю. Яценко – один із перших учених України, які ще в довоєнні роки звернули увагу на необхідність вивчення і раціонального використання місцевих порід – білоспинної худоби Правобережжя України, чорно-рябої подільської худоби, бурої карпатської худоби, а також вольських швиців Саратовської області.

В роки окупації України був разом з Українським науково-дослідним інститутом тваринництва в евакуації у м. Енгельс Саратовської області. В ці часи роботу було націлено на виявлення, збереження та племінне використання евакуйованих з України племінних стад великої рогатої худоби, свиней та овець.

У повоєнний період (1945–1946) виникла нагальна потреба у скорішому відновленні племінного тваринництва республіки та організації племінної роботи з ним, тому вченим провадилось виявлення та вивчення племінних ресурсів УРСР, збережених після визволення країни від німецьких окупантів, і перш за все, лебединських швиців.

У 1947 р., виконуючи постанову Уряду УРСР, Олександром Юхимовичем проведено наукову експедицію у Закарпатську область з вивчення бурої карпатської худоби. За результатами роботи якої було організовано Мукачівську державну

племінну станцію та розроблено пропозиції з поліпшення бурої карпатської худоби.

Але справою всього життя стало виведення лебединської породи великої рогатої худоби. Понад 20 років О. Ю. Яценко досліджував схрещування місцевої сірої української породи з бугаями швицької породи. Він глибоко вивчав історію розведення цих порід, зокрема в Харківській і Сумській областях.

Отже, на початку ХХ століття основну частку місцевої худоби Харківської губернії складала сіра українська (63,36 % від загального поголів'я), яка відзначалася зростом, великою живою вагою, добрими м'ясними властивостями, високою жирністю молока (4,5–5 %), відмінними робочими якостями та пристосуванням до кліматично-господарських умов, але була недостатньо скоростиглою і малопродуктивною (1500–2000 кг молока за рік) навіть за умов доброї годівлі.

Економіка країни змінювалась. Більшість селянських господарств стало використовувати замість волів коней як тяглову силу. Зі збільшенням чисельності робочого класу, виріс попит на м'ясні та молочні продукти, тому з'явилася необхідність виведення породи більш молочної, ніж сіра українська худоба.

У 1900–1901 р. окремі поміщицькі господарства Лебединського повіту вже мали стада чистопородної та помісної худоби швицької породи, а також проводили схрещування місцевої худоби зі швицями. Посилаючись на практику розведення у поміщицьких господарствах, Лебединська повітова земська управа у своїй доповіді у 1901 р. «О снабжении населения племенными производителями крупного рогатого скота» висловила думку, що для підвищення молочності селянської худоби найбільш придатною є швицька порода. Але швиців почали завозити на парувальні пункти Лебединського повіту Харківської губернії лише в 1904 р. Їх удій на той час становив 3000–4000 кг молока на рік, жирність – 3,6–3,8 %. Крайцями вважалися стада швицької породи у Майнівській сільськогосподарській школі на Чернігівщині та в учбовому господарстві Харківського зоотехнічного інституту. Звідти протягом багатьох років завозили плідників у Лебединський район для схрещування з місцевою худобою.

Починаючи з 1909 р. майнівське стадо приймає участь у багатьох сільськогосподарських виставках у Москві, Києві, Харкові, Курску, Чернігові та отримує велику кількість цінних нагород за своїх тварин і набирає популярності у Російській імперії як краще племінне стадо швицької породи.

Племінні тварини вивозилися з майнівського стада у різні райони імперії, а після 1927 р. було переведено до Сумського сільськогосподарського технікуму, потім до Тростянецького (Південківського) цукрорадгоспу Харківської (пізніше Сумської) області.

Інститут (тоді Південний інститут молочного господарства) розпочав роботу з лебединською породною групою у 1932 р. З метою вивчення худоби нової породної групи, створення шляхом схрещування зі швицями та наступного розведення помісей «у собі», а також якісного його поліпшення.

У цьому ж році було створено Лебединський опірний пункт, а у 1934 р. – Лебединський державний племінний розплідник великої рогатої худоби, який об'єднав кращі колгоспні ферми нової породної групи з територією обслуговування Лебединського та Штепівського адміністративних районів Сумської області.

До 1940 р. зусилля було спрямовано на дослідження результатів схрещування місцевої худоби зі швицями у районах діяльності Лебединського ДПР та Південківському та Чупахівському племрадгоспах Сумського цукробуряктресту.

Вчені інституту, на чолі з О. Ю. Яценком, займалися розробкою та впровадженням методів племінної роботи з поліпшення лебединської породної групи. Для цього у 1938 р. було складено перспективний план племінної роботи, затверджений Наркомземом УСРР та Наркомземом СРСР.

Щорічно з Лебединського ДПР вивозилося тисячі голів племінного молодянку в інші райони України та інші республіки Радянського Союзу.

Високі якості худоби Лебединського ДПР відмічено на декількох Всесоюзних сільськогосподарських виставках (1939, 1940, 1941), а Олександра Юхимовича за наукові дослідження з метизації великої рогатої худоби УРСР швицями як учасника цих заходів, було нагороджено срібною медаллю.

Про завдання та напрями племінної роботи з помісями було повідомлено на Всесоюзній нараді з племінної справи з великою рогатою худобою швицької та симентальської порід (травень 1939 р.) у Москві та на Республіканській нараді наукових працівників, фахівців та передовиків тваринництва у Києві (липень 1939 р.). За рішенням обох нарад, Український науково-дослідний інститут тваринництва та Лебединський ДПР накопичували та узагальнювали матеріали щодо затвердження лебединської породної групи у породу.

У роботі з помісями швицької породи було поставлено завдання – створити бажаний за своїми екстер'єрними та продуктивними якостями тип худоби молочно-м'ясного напрямку, досягти його закріплення та забезпечити удосконалення групи помісей у нову високопродуктивну породу УРСР, але війна на довго затримала рішення цього питання.

У воєнний період (1941–1944) вчені інституту та колектив держплемрозплідника здійснювали роботу з евакуації, а потім з виявлення, збереження та племінного використання кращих стад цієї породної групи, які були евакуйовані з Лебединського ДПР у Саратовську область.

За роки окупації України німецькими загарбниками кількість помісей швицької породи у районі діяльності Лебединського ДПР скоротилась до 11000 гол. Після закінчення війни поголів'я великої рогатої худоби цієї породної групи в республіці швидко відновлювалося і у 1945 р. вже становило 40552 гол.

Повернутися до роботи із затвердження нової породи змогли лише у 1949 р. Враховуючи наявність значного поголів'я лебединської породної групи у стадах колгоспів, радгоспів та в особистій власності колгоспників, його продуктивні та племінні якості, а також особливості типу цієї худоби (вони помітно відрізнялися від вихідних порід) знов підняли питання щодо затвердження її як нової породи. Тому, за наказом МСГ СРСР за № 1853 від 2 вересня 1949 р., під головуванням академіка Ю. Ф. Ліскуна було створено державну комісію до складу, якої входили вчені, фахівці, представники галузевих республіканського та союзного міністерств. Комісія дійшла наступного висновку: «В результате скрещивания местного скота с производителями швицкой и отчасти альгаузской породы, и длительного разведения полученных помесей «в себе», правильного отбора и подбора, с одновременным улучшением условий кормления и содержания, в колхозах и совхозах Сумской области и в экспериментальном хозяйстве Украинского научно-исследовательского института животноводства создана большая породная группа скота. Характеризующаяся хорошими продуктивными и племенными качествами.

Новая породная группа скота сочетает высокую жирномолочность, хорошие мясные качества и приспособленность к местным условиям серого украинского скота с обильномолочность швицкого скота и отличается от исходных пород внешними формами.

Комиссия считает целесообразным выделить породную группу скота в самостоятельную породу, присвоив ей название «Лебединская порода крупного рогатого скота».

У свою чергу, за висновками Державної комісії та МСГ, Рада Міністрів СРСР рішенням від 18 липня 1950 р. № 2647 затвердила лебединську породу та вказала на низку заходів з подальшого її удосконалення, а саме, посилити допомогу колгоспам та радгоспам у справі розведення лебединської породи та подальшого удосконалення її продуктивних та племінних якостей, широко розповсюдити цю породу на територіях Сумської та Чернігівської областей та організувати племінні ферми.

Отже, у результаті творчої співпраці передових колгоспів Лебединського та Штепівського районів Сумської області, робочих радгоспів Сумського Цукробуряктресту, фахівців Лебединського ДПР та сільськогосподарських органів Сумської області, під методичним керівництвом Українського науково-дослідного інституту тваринництва на чолі з О. Ю. Яценком було створено нову породу великої рогатої худоби.

Авторами лебединської породи визнано: Директора Лебединського ДПР Кириченка Г. А., Зоотехніка колгоспу «Червона Зоря» Гайдаша С. М., заступника директора з наукової частини УНДІТ Яценка О. Ю., старшого зоотехніка Чупахівського цукрорадгоспу Згурського І. К. За її створення групу авторів удостоєно Державної премії СРСР.

У подальшому О. Ю. Яценко глибоко вивчав і удосконалював лебединську породу, створював нові лінії і сімейства. Вчений багато років очолював Раду з племінної роботи з лебединською породою, а також працював заступником голови Ради по бурих породах.

У 1957 р. Олександра Юхимовича обрано членом-кореспондентом УАСГН та академіком-секретарем Відділення тваринництва. Тут він працював поєднуючи академічну роботу з роботою в інституті. Та у зв'язку з погіршенням стану здоров'я, у серпні 1959 р., звільнився за власним бажанням, але залишився членом бюро Відділення тваринництва УАСГН і керівником проблеми з питань теорії племінної справи.

У 1963 р. захистив докторську дисертацію, у 1964 р. отримав звання професора.

Вчений опублікував понад 150 наукових праць, підготував монографію присвячену лебединській породі, яка, на жаль, не була надрукована. Він підготував 20 кандидатів наук.

За наукові досягнення вченому присвоєно звання Заслуженого діяча науки і техніки УРСР. Держава нагородила вченого двома орденами Трудового Червоного прапора, медаллю за трудову доблесть у Велику Вітчизняну війну, медалями ВДНГ СРСР і УРСР, грамотами.

У 1998 р. до 100-річчя вченого Інститутом тваринництва УААН було видано його книгу «Лебединська порода крупного рогатого скота», яке є узагальненням багатьох праць автора, виконаних протягом тривалого періоду з 1932 по 1963 рр.

31 січня 1978 р. О. Ю. Яценко пішов у небуття. Схиляючись перед світлою пам'яттю Олександра Юхимовича та віддаючи щиру данину поваги Вченому доречно навести вислів перського філософа Джалаледдіна Румі: «Не шукайте після смерті могилу нашу в землі. Шукайте її в серцях освічених людей».